ಎಂ. ಎಸ್. ಪ್ರಭಾಕರ*

ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ರಚನೆಗಳು

ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ರಚನೆಯು ಷಡ್ವರ್ಗ ಸ್ವರೂಪವೆನಿಸಿದ್ದು ಷಡ್ವರ್ಗಗಳ ಆರೋಹಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹಲವಾರು ಗ್ರಂಥಗಳು ವಿವರಿಸಿವೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಪಾದ, ಪ್ರಸ್ತರ, ಗ್ರೀವ, ಶಿಖರ ಮತ್ತು ಸ್ತೂಪಿ ಇವೇ ಷಡ್ವರ್ಗದ ಸ್ತರಗಳು. ಈ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಏಕತಲ ಅಥವಾ ಏಕಭೂಮಿ ವಿಮಾನವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಷಡ್ವರ್ಗ ರಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯೂ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಉಪಪೀಠಗಳ ರಚನೆಯಿದೆ.

ಜನ್ಮೋಪಪೀಠ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರಸ್ತರಕಂಧರೈಃ
ಶಿಖರ ಸ್ತೂಪಿಕಾಭ್ಯಾಂಚ ಷಡ್ವರ್ಗ ಸಹಿತಂ ನ ಯೇತ್[1]

ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಆದ್ಯಂಗವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಜನ್ಮಭಾಗದಿಂದ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯು ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಪಪೀಠ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು ಹೊರಗೆ ಕಾಣುವಂತಿದ್ದು ಜನ್ಮಭಾಗವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ.

ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಜಲಾಂತ ಅಥವಾ ಶಿಲಾಂತದವರೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೋಡಿ, ಶಿಲಾ, ಇಷ್ಟಿಕಾ, ವಾಲುಕಾದಿಗಳಿಂದ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು.

ಖನಯೇತ್ ಭೂತಲಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷಾಂಜಲಿ ಮಾತ್ರಕಂ
ಜಲಾಂತಂ ವಾ ಶಿಲಾಂತಂ ವಾ ಪೂರಯೇತ್ ವಾಲುಕೈರ್ಜಲೈಃ
ಹಸ್ತಿ ಪಾದಾಕೃತಿ ದಾರು ಸ್ತಂಭೇನ ಪ್ರಹಾರಯೇತ್, ಏವಂ
ದೃಢಂ ಕೃತ್ವಾಽಥೋರ್ಧ್ವೇ ಹರ್ಮ್ಯಂ ಕಾರಯೇತ್[2]

ಈ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ, ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲ ಅಥವಾ ಭಿತ್ತಿ ಪಾದವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು.

ದೇವಾಲಯಗಳ ಆರಂಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ಕೆಸಱುಗಲ್ಲು ಆದಿಯಾಗಿ". "ಕೆಸಱುಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ" ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಸರುಗಲ್ಲು ಎನ್ನುವುದು ಭಿತ್ತಿ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಪದವಿರಬಹುದು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಮಣ್ಣೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಸದಿಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಬಸದಿಯ ಕಟ್ಟಡದ ಕೆಳಭಾಗದ ಮಣ್ಣು ಕೊಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದ್ದು ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಸ್ತಂಭಗಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಒರಟು ಗಂಭಗಳಿವೆ. ಇವು ತಳಗಂಬಗಳೆನಿಸಿದ್ದು ಭಿತ್ತಿಪಾದವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಭಿತ್ತಿ ಪಾದ, ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲ, ಜನ್ಮ, ತಳಗಂಬ, ಇವು ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೆನಿಸಿವೆ.

---

* ಡೆಪ್ಯೂಟಿ ಮ್ಯಾನೇಜರ್, ಸ್ಟೇಟ್ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಆಫ್ ಮೈಸೂರು, ಕೆ. ಆರ್. ರಸ್ತೆ. ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.

1 ಸಿ. ಸ್ವಾಮಿನಾಥ ಶಿವಾಚಾರ್ಯ (ಸಂ) ಕಾಮಿಕಾಗಮ. ಮದ್ರಾಸ್, ೧೯೫೦, ಪು. ೧೨೫, ಪ. ೪೯, ಶ್ಲೋ ೧೨–೧೩.

2 ಪಿ. ಕೆ. ಆಚಾರ್ಯ (ಸಂ.) ಮಾನಸಾರ, ನವದೆಹಲಿ, ೧೯೭೯, ಪು. ೧೨೭, ಅ. ೧೮, ಶ್ಲೋ ೩-೪.

ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥ್ಯಪರಿಜನ್ಮಭೋಃ
ತದುಪಾನ ಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಸೈವಭೌಮಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ
ತದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ಕೇವಲಂ ತು ವಿಧೀಯತೇ3

ಭಿತ್ತಿ ಪಾದಸ್ಯ ವಿಷ್ಕಂಭಂ ದ್ವಿಗುಣಂ ತ್ರಿಗುಣಂತುವಾ
ಹೋಮ ನೀವ್ರ ಮಿತಿ ಖ್ಯಾತಂ4

ತಳಗಂಬದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಹೋಮ ನೀವ್ರ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು ಮಯಮತ ಹಾಗೂ ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ತರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿವೆ.

ಉಪಾನೋಪರಿ ಪದ್ಮಂ ಚೋಪಪಾನಂಚತದೂರ್ಧ್ವತಃ
ಯಥಾ ಶೋಭಾಂಶ ಮಾನೇನ ಕುರ್ಯಾತ್ ತತ್ರವಿಚಕ್ಷಣಃ5

ಉಪಾನ, ಪದ್ಮ, ಪುನಃ ಉಪಾನಾದಿ ಸ್ತರಗಳನ್ನು ಮಯಮತ ಗ್ರಂಥವು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪವು ಹೋಮ, ಅಬ್ಜ, ವೇಶ ಮುಂತಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿದೆ.

ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲದ ನಂತರ ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ತೇನೈವಕ್ರಮೇಣ ದೃಢಂ ಕಾರಯಿತ್ವಾ ಉಪರಿಷ್ಟಾದ್
ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲಂ ಸೋಪಪೀಠಾಧಿಷ್ಠಾನಂ ಕೇವಲಾಧಿಷ್ಠಾನಂ
ಕಾರಯಿತ್ವಾ6
ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದ್ವಿಗುಣಂ ಅಸ್ಯಾರ್ಧಂ ಸಮಂವಾ ಖಾತಕುಡ್ಯಂ
ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ತದೂರ್ಧ್ವೇನಮಂಡ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಹೋಮಂ
ಕೃತ್ವಾ, ತದೂರ್ಧ್ವೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ಉಪಪೀಠಂವಾ
ಕಾರಯೇತ್7

ವಿಮಾನಾರ್ಚನಕಲ್ಪ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಖಾತಕುಡ್ಯವೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ. ಖಾತಕುಡ್ಯವು ತೋಡಿದ ಗುಣಿ ಅಥವಾ ತಳಗಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಈ ವಿವರವು ಕೊಂಚ ಅಸ್ಪಷ್ಟವೆನಿಸಿದೆ.

ಹೋಮ ಅಥವಾ ಭಿತ್ತಿ ಮೂಲದ ನಂತರ ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯಿದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯಿದ್ದರೂ ಷಡ್ವರ್ಗಗಳ ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಬೃಹದಾಕಾರದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪೀಠವು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ.

ಉಪಪೀಠವಿಲ್ಲದೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ರಚಿಸಬಾರದೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ವಿನಾ ಹ್ಯುಪ ಪೀಠೇನ ಸ್ಯಾದಧಿಷ್ಠಾನ ಕಲ್ಪನಂ8

ಉಪಪೀಠದ ಕಾರ್ಯವು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಮೂಲತಃ ಶೋಭೆಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವಂಥದ್ದು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಎತ್ತರವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತಾಕಾರನು

"ಶೋಭಾರ್ಥಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಾರ್ಥ
ಮೇವವಾ"9

ಎಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಜಿತಾಗಮದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃವು ಪ್ರಾಸಾದ ಮಂಡಪಾದಿಗಳಿಗೂ ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾನೆ.

"ಪ್ರಾಸಾದ ಮಂಟಪಾದೀನಾಂ ಉನ್ನತಾರ್ಥ ವಿಶೇಷತಃ10

ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ.

ವೇದಿಭದ್ರಂ ಪ್ರತಿಭದ್ರಂ ಸುಭದ್ರಂ ತ್ರಿಧಾಸ್ಮೃತಂ11

ವೇದೀಭದ್ರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಮತ್ತು ಷಡಂಗ ಎಂದು ಪುನಃ ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ.

---

3 ಕಾಮಿಕಾಗಮ, ಪು. ೧೩೬, ಅ. ೫೨, ಶ್ಲೋ. ೯–೧೦
4 ಡಿ. ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಮತ್ತು ವಿ. ಜಿ. ಆಪ್ಟೆ (ಸಂ.), ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಪೂನಾ, ೧೯೨೧, ಪು. ೧೬, ಪ. ೬, ಶ್ಲೋ. ೮
5 ಬ್ರೂನೋ ಡಗೆನ್ಸ್ (ಸಂ.), ಮಯಮತ, ಪಾಂಡಿಚೆರಿ, ೧೯೭೦, ಪು. ೨೪೧, ಅ. ೧೪, ಶ್ಲೋ. ೮
6 ಪಿ. ರಘುನಾಥಚಕ್ರವರ್ತಿ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸೇತೂಮಾಧವಾಚಾರ್ಯ (ಸಂ.), ಶ್ರೀ ವಿಮಾನಾರ್ಚನಕಲ್ಪ, ಮದ್ರಾಸ್, ೧೯೨೬, ಪು. ೨೮, ಪ. ೬
7 ಅದೇ., ಪು. ೨೯
8 ಜಿ. ಆರ್. ಜೋಷ್ಯರ್ (ಸಂ.), ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತಾ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೪, (ಕ್ರಿಯಾಪಾದ) ಪು. ೨೫, ಅ. ೪, ಶ್ಲೋ. ೩೮
9 ಅದೇ., ಪು. ೪೧, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೧
10 ಎನ್. ಆರ್. ಭಟ್ (ಸಂ.), ಅಜಿತಾಗಮ, ಪಾಂಡಿಚೆರಿ, ೧೯೬೪, ಪು. ೬೫, ಪ. ೧೧, ಶ್ಲೋ. ೧
11 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೧, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೫

ವೇದೀಭದ್ರಂ ದ್ವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸರ್ವಹರ್ಮ್ಯೇಷು ಯೋಗ್ಯಕಂ12

ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟಾಂಗ ಮತ್ತು ಷಡಂಗ ರಚನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಪಂಚಾಂಗವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆಯು ಇನ್ನಿತರ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆನಿಸಿದೆ. ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆಯ ವಿವರಗಳು ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ.

ಉತ್ಸೇಧೇ ದ್ವಾದಶಾಂಶೇ ತು ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪಾದುಕಮುಚ್ಯತೇ
ತದೂರ್ಧ್ವೇ ಪದ್ಮಮಂಶೇನ ಕ್ಷೇಪಣಂಚಾರ್ಧಭಾಗತಃ
ಗಲಂ ಭೂತಾಂ ಶಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಕಂಪಮರ್ಧಾಂಶ ಸಮ್ಮಿತಂ
ಅಂಶೇನ ಪದ್ಮ ಮೂರ್ಧ್ವಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾಜನಂಚಾಂಶೇನತು
ಕಂಪಮಂಶೇನ ಕರ್ತವ್ಯ ಮೇವ ಅಷ್ಟಾಂಶ ಸಮ್ಮಿತಂ13

ಉಪಾನ (ಪಾದುಕ), ಪದ್ಮ, ಕ್ಷೇಪಣ, ಕಂಠ, ಕಂಪ, ಪದ್ಮ (ಅಂಬುಜ), ವಾಜನ ಮತ್ತು ಕಂಪ ಇವೇ ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆಯ ಸ್ತರಗಳು.

ಷಡಂಗಂ ವಿಧಾತವ್ಯಾ ಊರ್ಧ್ವಾಧಸ್ಯಾತ್ ವಿನಾಂಬುಜಂ14

ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಸ್ತರಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಷಡಂಗ ರಚನೆಯು ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವೇ ಕಂಪಂ ವಿನಾ ವಾಪಿ ಪಂಚಾಂಗಮುಪ ಪೀಠಕಂ15

ಷಡಂಗರಚನೆಯಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಪವನ್ನೂ ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಪಂಚಾಂಗವು ರಚನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಅಜಿತಾಗಮ, ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯದು. ಮಾನಸಾರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವೇದೀಭದ್ರ, ಪ್ರತಿಭದ್ರ ಮತ್ತು ಮಂಚಭದ್ರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಷಡಂಗ ರಚನೆಯು ಮೊದಲಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅಷ್ಟಾಂಗ ರಚನೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಮತ್ತು ಷಡಂಗ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲ. ಕೆಳಗಿನ ವಿವರಣೆ ಷಡಂಗ ರಚನೆಗೆ ಸಮನಾದುದು.

ಉತ್ಸೇಧೇ ಚತುರ್ವಿಂಶಂತ್ ಪಂಚಾಂಶಾ ಉಪಾನಮೀರಿತಂ
ಏಕೇನಕಂಪಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಗ್ರೀವೋಚ್ಚಂದ್ವಾದಶಾಂತಿಕಂ
ಕಂಪಮೇಕಂ ತು ವೇದಾಂಶಂ ವಾಜನಂ ಕಂಪಮಂಶಕಂ
ವೇದೀಭದ್ರ ಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಮಥವಾ ದ್ವಾದಶಾಂಶಕಂ16

ಪ್ರತಿಭದ್ರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಇವನ್ನು ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ ಗ್ರಂಥಗಳು ವಿವರಿಸಿವೆ.

ದ್ವಿವಿಧಂ ಪ್ರತಿಭದ್ರಂ ಸ್ಯಾದೇಕ ಭಾಗಾಧಿಕಂ ತತಃ17

ಮಯಮತ ಮತ್ತು ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆಯ ವಿವರಗಳು ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಈ ವಿವರಗಳಿಗೂ ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆಗೂ ಸಾಮ್ಯತೆ ಇದೆ. ಪ್ರತಿಭದ್ರ ರಚನೆಯು ಕಪೋತದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ್ದು ಪ್ರತಿ ಮತ್ತು ವಾಜನ ಸ್ತರಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪಾದುಕ, ಪದ್ಮ (ಪಂಕಜ), ಕಂಪ, ಕಂಠ, ಉತ್ತರ, ಪದ್ಮ (ಅಂಬುಜ), ಕಪೋತ, ಆಲಿಂಗ, ಪಟ್ಟಿಕಾ, ಪ್ರತಿ, ವಾಜನ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭದ್ರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭದ್ರ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಸುಂದರ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆ ಕೆಳಕಂಡಂತಿದೆ.

---

12 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೨, ಶ್ಲೋ. ೮
13 ಅಜಿತಾಗಮ, ಪು. ೬೬, ಅ. ೧೧, ಶ್ಲೋ. ೫–೭
14 ಮಯಮತ, ಪು. ೨೩೪, ಅ. ೧೩, ಶ್ಲೋ. ೮
15 ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೪, ಪ. ೬, ಶ್ಲೋ. ೧೨
16 ಮಾನಸಾರ, ಪು. ೭೩, ಅ. ೧೩, ಶ್ಲೋ. ೧೮–೨೦
17 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೨, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೧೪

ಉಪಪೀಠಸ್ಯ ಉತ್ಸೇಧಂ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿ ಭಾಜಿತೇ
ದ್ವಿಭಾಗಂ ಪಾದುಕೋತ್ಸೇಧಂ ಪಂಕಜಂ ತತ್ಸಮಂಭವೇತ್
ಕಂಪಮೇಕಾಂಶಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ದ್ವಾದಶಂ ಗಲೋದಯಂ
ಉತ್ತರಂ ಚೈಕ ಭಾಗಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸಮಂಮಂಚೋರ್ಧ್ವ
ಮಂಬುಜಂ

ಅಗ್ನಿಭಾಗಂ ಕಪೋತೋಚ್ಚ ಕೃಶಮಾಲಿಂಗ ಮುಚ್ಯತೇ
ತ್ರಯಶ್ರಮೇಕಭಾಗೇನ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ದ್ವಿಭಾಗಯಾ
ವಾಜನಂಚೈಕಭಾಗೇನ ಮಾನಂ ತತ್ರ ತ್ರಿಭದ್ರಕಂ18

ದ್ವಿಭಾಗಂ ಪಾದುಕೋತ್ಸೇಧಂ ದ್ವಿಭಾಗಂ ಪಂಕಜೋದಯಂ
ಕಂಪಮೇಕೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಏಕೇನಾಂತರಿತಂ ಭವೇತ್
ದ್ವಿಭಾಗಂ ಪ್ರತಿ ತುಂಗಂತು ಏಕೇನೈವ ವಾಜನಂ
ಅಷ್ಟಾಂಶಂಗಲಮಾನಂ ತು ಕಂಪಮೇಕೇನಕಾರಯೇತ್
ಅಬ್ಜಮೇಕೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಪೋತೋಚ್ಚಂ ಗುಣಾಂಶಕಂ
ಏಕೇನಾಲಿಂಗ ಮೇಕೇನಾಂತರಿತಂ ತು ಕಲ್ಪಯೇತ್
ಸಪ್ತವಿಂಶತಿ ಭಾಗೇತು ನಾಮತಃ ಪ್ರತಿಸುಂದರಂ19

ಕೆಲವು ಹಂತಗಳ, ತುಸು ಎತ್ತರವಾದ, ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯನ್ನು ಸುಭದ್ರ ಅಥವಾ ಸೌಭದ್ರ ಪ್ರಭೇದವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಉಪಪೀಠ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠವು ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಸುಭದ್ರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಪ್ರಭೇದಗಳು.

ಸುಭದ್ರಂ ದ್ವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸರ್ವಾಲಂಕಾರ ಸಂಯುತಂ
ಸಿಂಹೇಭ ಮಕರೈರ್ವ್ಯಾಲೈರ್ಭೂತಾದ್ಯೈರಪ್ಯಲಂಕೃತಂ20

ಉಪಪೀಠದ ಕಂಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಸಿಂಹ, ಮಕರ, ಭೂತಾದಿ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು.

ಭೂತಾಶ್ಚ ವ್ಯಾಲ ಸಿಂಹೈಶ್ಚ ಮಕರೈಃ ಪತ್ರಜಾತಿಭಿಃ
ಉಪಪೀಠ ಗಲೋನ್ಮಿಶ್ರಂ ಭೂಷಯಂತು ಸಲಕ್ಷಣಂ21

ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಸೌಭದ್ರ ರಚನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವಿವರ ಕೆಳಕಂಡಂತಿದೆ.

ಉಪಪೀಠಸ್ಯ ಚೋತ್ಸೇಧಮೇಕ ವಿಂಶತಿ ಭಾಜಿತೇ
ಉಪಾನಂ ತು ದ್ವಿಭಾಗೇನ ತತ್ಸಮಂ ಅಂಬುಜೋದಯಂ
ಕಂಠಮಂಶೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪದ್ಮಮಂಶೇನಕಾರಯೇತ್
ಮಹಾಪದೀಂ ದ್ವಿಭಾಗೇನ ಪದ್ಮಮಂಶೇನಕಾರಯೇತ್
ಕಂಪಮಂಶೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಂಠೋಚ್ಚಂ ವಸುಧಾರಯಾ
ಭಾಗೇನ ಕಂಪಮನ್ಯೇನ ಪದ್ಮಂ ಕಂಪೋಥ ಕರ್ತೃಭಿಃ
ಕಂಪಮಂಶೇನ ಕರ್ತವ್ಯಮೇತತ್ ಸೌಭದ್ರ ಮುಚ್ಯತೇ22

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಔತ್ತರೇಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪೀಠಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಜಗತಿಯ ರಚನೆಯಿದೆ. ಜಗತಿ ಇಲ್ಲದ ರಚನೆಗಳೂ ಉಂಟು. ಜಗತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ರಚನೆಯೆನಿಸಿತು. ಜಗತಿಯು ಪೀಠದ ಕೆಳಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದು ದೇವಾಲಯದ ಒಟ್ಟಂದಕ್ಕೆ, ಔನ್ನತ್ಯ ಹಾಗೂ ಶೋಭೆಯನ್ನು ನೀಡಿತು.

ಉಪಪೀಠಾ ನಂತರ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪವು ಗುರುತಿಸುವಂತೆ, ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಕೆಳಕಂಡ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ.

ಧರಾತಲಮಧಿಷ್ಠಾನಮಾಧಾರಂ ಧರಣೀ ತಥಾ
ಭುವನಂ ಪೃಥ್ವೀ ಭೂಮಿಃ ಪರ್ಯಾಯ ವಚನಾದಿಭಿಃ23

ಸಭಾ, ಮಂಡಪ, ಶಾಲಾ, ದೇವತಾಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆ ನಿಷಿದ್ಧವೆನಿಸಿದೆ.

ದೇವಾಲಯೇ ಸಭಾಸ್ಥಾನೇ ಆಧಾರಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣತಃ
ನರವಾಸೇ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕರ್ತೃಭರ್ತೃ ವಿನಾಶನಂ
ಪಾದಬಂಧಂ ಪ್ರತಿಬಂಧಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಬಂಧ ಮುಚ್ಯತೇ24

---

18 ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೪, ಪ. ೬, ಶ್ಲೋ. ೧೨-೧೫
19 ಅದೇ., ಶ್ಲೋ. ೧೬–೧೯
20 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೩, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೧೯
21 ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೫, ಪ. ೬, ಶ್ಲೋ. ೨೮
22 ಅದೇ., ಪು. ೧೪-೧೫, ಪ. ೬, ಶ್ಲೋ. ೨೦-೨೨
23 ಅದೇ., ಪು. ೧೫–೧೬, ಪ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೧–೨
24 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೮, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೭೨-೭೩

ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು, ಪಟ್ಟಿಕಾಂಗ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಂಗ ಎಂದೂ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದ್ವಿವಿಧಂ ತದಿಹಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಗಂ ಪಟ್ಟಿಕಾಂಗಂ[25]

ಪಾದಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಈವರೆಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕುಮುದ ರಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿವರಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಗಳೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಈ ಪ್ರಭೇದಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪುನರ್ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪಾದಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮೂಲತಃ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಹಾಗೂ ಸ್ತಂಭಗಳ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂಥದ್ದು. ಇದೇ ವಿವರಣೆಯು ದ್ವಾರ, ಜಾಲಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾದಾನಾಂ ಬಂಧನತ್ವಾ ಪಾದ ಬಂಧನ ಮಿಷ್ಯತೇ
ಪ್ರತೇನ ಪ್ರತಿಬಧ್ನಿಯಾ ಪ್ರತಿಬಂಧನ ಮಿಷ್ಯತೇ[26]

ಸ್ತಂಭಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಖಾತಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲಸ್ತಂಭ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಖಾತಸ್ತಂಭವು ಗುಣಿ ಅಥವಾ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟದ್ದು. ನೆಡುಸ್ತಂಭವೆಂದೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ನೆಡುಸ್ತಂಭವನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನದೊಳಗೆ ಪಾದಬಂಧ ರಚನೆಯ ಸ್ತರಗಳ ಮೇಲೆ ನೆಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಣಿಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಪೀಠ ಅಥವಾ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದು ವಿಶಾಲಸ್ತಂಭ. ಪ್ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಸ್ತರದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲಸ್ತಂಭಗಳಿವೆಯೇ ಹೊರತು ಖಾತಸ್ತಂಭಗಳಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಕಾಂಗವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಸ್ತರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಂಗವೆಂದೂ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾದಬಂಧೇ ಜನ್ಮಾದಿ ಪಂಚ ವರ್ಗೇಷು ತತ್ತದಂಗ
ಅವಸಾನಕೇ
ದ್ವಾರಸ್ಥಲಂ ಸಂಕಲ್ಪಯೇತ್, ಅನ್ಯೇಷು ಪಟ್ಟಿಕಾಂತೇಚ
ಏವಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾಕಾರಯೇತ್, ಪ್ರತ್ಯಂಗೇಷು ಪ್ರತೇರುಪರಿ
ದ್ವಾರಸ್ಥಲಂ ಸಂಕಲ್ಪಯೇತ್ ಪ್ರತಿಚ್ಛೇದಂ
ನ ಕುರ್ಯಾತ್[27]

ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪಗ್ರಂಥವು ದ್ವಾರ ರಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು ಪಾದಬಂಧದ ಸ್ತರಗಳಾದ ಉಪಾನ, ಜಗತಿ, ಕುಮುದ, ಕಂಠ, ಪಟ್ಟಿಕಾ, ಸ್ತರಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ವಾರವನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು. ಪ್ರತಿಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಸ್ತರದ ನಂತರ ದ್ವಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತಿಸ್ತರವನ್ನು ಭೇದಿಸಲಾಗದು. ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಜಿತಾಗಮವು ದ್ವಾರ ರಚನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ "ಪ್ರತೇರುತ್ತರ ಸೀಮಾಂತೇ ದ್ವಾರೋತ್ಸೇಧಂ ವಿಧೀಯತೇ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಯಮತವು ಜಾಲಕಗಳ ಜೋಡಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಬಾರದು ಎಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ.

ನೈವಚ್ಛೇದ್ಯಾ ವೇದಿಕಾ ಜಾಲಕಾರ್ಥಂ
ನ ಪ್ರತ್ಯಂಗಂ ಸರ್ವತಃ ಛೇದನೀಯಂ[28]

ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆಯು ಪ್ರಾಕಾರ, ಗೋಪುರದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಛೇದಿಸಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಪುರ ದ್ವಾರಂ ಸ್ಯಾದಧಿಷ್ಠಾನ ಛೇದನಂ[29]

ವಾಸ್ತುಗ್ರಂಥಗಳು ಗುರುತಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕಾಲದೇಶಗಳು ಬದಲಾದಂತೆ

25 ಕಾಮಿಕಾಗಮ, ಪು. ೧೩೭, ಪ. ೫೨, ಶ್ಲೋ. ೩೧
26 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೪, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೨೯–೩೦
27 ವಿಮಾನಾರ್ಚನಕಲ್ಪ, ಪು. ೩೨, ಪ. ೮
28 ಮಯಮತ, ಪು. ೩೨೯, ಅ. ೧೬, ಶ್ಲೋ. ೬೮
29 ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೪, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ. ೩೩

ನಿಯಮಗಳೂ ಬದಲಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ಅವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾಗಿದೆ ! ಆದರೂ ಈ ನಿಯಮಗಳ ಖಚಿತ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಅವಶ್ಯಕ.

ಅದಿಷ್ಠಾನದ ಕುಮುದ ರಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದು.

ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಮುದ ಸ್ತರವು ಪಾದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ವಶ್ರವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರತಿಬಂಧಾನಾಂ ಕುಮುದಂ ವೃತ್ತಮುಚ್ಯತೇ
ಪಾದಬಂಧ ತಲಾನಾಂತು ವಸ್ವಶ್ರಂ ಕುಮುದಂ ಭವೇತ್[30]

ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಯಮವೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕುಮುದ ರಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಪದ್ಮ ರಚನೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಕುಮುದವೂ, ಇನ್ನಿತರ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧ ಪ್ರಭೇದದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವೂ, ಪಾದಬಂಧ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಶ್ರವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಊರ್ಧ್ವ ಅಧಸ್ತಾತ್ ಅಂಬುಜೋಪೇತಂ ಕುಮುದಂ
ವೃತ್ತಮಾಚರೇತ್
ಅನ್ಯೇಷ್ವೆ ಕುಮುದಂ ಸರ್ವೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಂಘ್ರಿ ಬಂಧಯೋಃ
ವೃತ್ತಂಚ ವಸು ಕೋಣಂಚ ಕ್ರಮೇಣೈವತು ಕಲ್ಪಯೇತ್[31]

ಕುಮುದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ವಶ್ರ ರಚನೆಯನ್ನು ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದವೆಂದು ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಸ್ವಶ್ರ ರಚನೆಯು ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮುಖಗಳನ್ನು ತೋರುವುದರಿಂದ ಕುಮುದ ತ್ರಿವರ್ಗ, ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದವೆಂದೂ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ಮತ್ತು ವೃತ್ತ ಕುಮುದಗಳ ಗೊಂದಲ ವಿಮಾನಾರ್ಚನಕಲ್ಪ ಗ್ರಂಥಕಾರನನ್ನೂ ಕಾಡಿದೆ. ಪುಷ್ಪಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ "ವೃತ್ತ ಕುಮುದಂ, ತ್ರಿವರ್ಗೇತಿಕೇಚಿತ್" ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯ ಕುಮುದ ರಚನೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವೃತ್ತ ಕುಮುದ ಹಾಗೂ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ರಚನೆಗಳನ್ನು ನಂದಿಯ ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ರಚನೆಗಳಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ಬೇಗೂರಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಕಂಬದ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎರಡು ವಿಧಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಚಿಕ್ಕವೋಲುವಿನ ಗೋಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಬನವಾಸಿ ಸಂಗಂನಲ್ಲಿರುವ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸುವ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಕುಮುದವೂ ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಭದ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ರಚನೆಯಿದೆ ! ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ಹಾಗೂ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ರಚನೆಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತ್ರಿಪಟ್ಟ ರಚನೆಯು ಪ್ರತಿಬಂಧದ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ತ್ರಿಪಟ್ಟದ ನಂತರ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು. ತ್ರಿಪಟ್ಟವು ಕೆಲವೆಡೆ ಅಂತರಿತಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವೆಂಬಂತೆ ಬಂದಿದೆ.

ತ್ರಿಪಟ್ಟೋರ್ಧ್ವೇ ಪ್ರತಿಮೇವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಕಲ್ಪಯೇತ್[32]

ತ್ರಿಪಟ್ಟ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಎರಡು ಪ್ರಭೇದಗಳು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ತ್ರಿಪಟ್ಟವನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಪ್ರತಿವಕ್ರ, ನಲಿನಕಾಂತ, ಸ್ಕಂದ ಸ್ಕಂದ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ರಚನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಗುರುತಿಸುವ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾರೆ ಸೂತ್ರೀಕರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವು ನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ

---

30 ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೭, ಪ : ೬, ಶ್ಲೋ : ೨೬

31 ಅದೇ., ಪು. ೨೪, ಪ : ೬, ಶ್ಲೋ : ೧೧೮-೧೧೯

ನಿಶ್ಚಿತ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರ ಬಹುದು. ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪಾದ ಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಬಂಧ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳುಂಟು.

ಪಾದಬಂಧ

ಜನ್ಮಾದಿ ವಾಜನಾಂತಂಸ್ಯಾತ್ ಕುಟ್ಟಿ ಮೋದಯಮೀರಿತಂ
ತದುತ್ಸೇಧಂ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ ಕೃತ್ವಾಷ್ಟಭಾಗಂತು ವಪ್ರಕಂ
ಕುಮುದೋತ್ಸೇಧಂ ಸಪ್ತಾಂಶಂ ಕಂಪಮೇಕೇನಕಾರಯೇತ್
ಕರ್ಣತುಂಗಂ ತ್ರಯಂಶಂ ಸ್ಯಾತ್ತದೋರ್ಧ್ವೇ ಕಂಪಂ
ಶಿವಾಂಶಕಂ
ಪಟ್ಟಿಕೋಚ್ಚ ಗುಣಾಂಶಂ ಸ್ಯಾತ್‌ಕಂಪಮಂಶೇನ
ಯೋಜಯೇತ್ (ಮಾನಸಾರ)33

ಅಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯಚೋತ್ಸೇಧಂ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಭಾಜಿತೇ
ಶಿವಾಂಶಂ ಪಾದುಕೋತ್ಸೇಧಂ ಜಗತೀ ವಸುಭಾಗಯಾ
ಭಾತ್ವಂಶಂ ಕುಮುದೋತ್ಸೇಧಂ ವ್ಯೋಮಾಂಶಂ
ಕಂಪಮಾನಕಂ
ಅತಲಾಂಶಂ ಗಲೋತ್ಸೇಧಂ ಶಶ್ಯಂಶೇ ಊರ್ಧ್ವಕಂಪಕಂ
ಮಹಾಪಟ್ಟೀ ಗುಣಾಂಶಂ ತು ತದೂರ್ಧ್ವಾಂಶಕೇನ ಕಂಪಕಂ
ಪಾದ ಬಂಧಮಿತಿ ಖ್ಯಾತಮುಪಾನ ರಹಿತಂ ತಥಾ
(ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ)34

ತೇಷಾಂಕ್ರಮೇಣ ಭಾಗಾನ್ ವಕ್ಷಾಮಿ ತತ್ರ
ಅಧಿಷ್ಠಾನೋತ್ಸೇಧಂ
ತ್ರಯೋ ವಿಂಶತಿ ಭಾಗಂಕೃತ್ವಾಂ ಜನ್ಮತಲೋಪರಿ, ಏಕಾಂಶಂ
ಖುರಂ, ಅಷ್ಟಾಂಶಾಜಗತೀ, ಸಪ್ತಾಂಶಂ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದಂ
ಏಕಾಂಶಂ ಕಂಪಂ, ದ್ವಯಂಶಂ ಕಂಠಂ, ಏಕಾಂಶಂ ಕಂಪಂ
ದ್ವಯಂಶಂ ಮಹಾಪಟ್ಟೀ. ಏಕಾಂಶೋರ್ಧ್ವೇ ಪಟ್ಟಿಕಾಚ
ಏತತ್‌ಪಾದಬಂಧಂಸ್ಯಾತ್
(ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪ)35

ಪ್ರತಿಬಂಧ

ಉತ್ಸೇಧಂ ಅಷ್ಟದಶಾಂಶಂ ಕೃತ್ವಾ ಏಕಾಂಶಂ
ಖುರಂ ಏಕಾಂಶಂ
ಪದ್ಮಂ ಷಡಶಂ ಜಗತೀ, ಪಂಚಾಂಶಂ ವೃತ್ತಕುಮುದಂ
ಏಕಾಂಶಂ ಅಲಿಂಗಂ
ಏಕಾಂಶಂ ಅಂತರಿತಂ ದ್ವಯಂಶಂ ಪ್ರತಿಮುಖಂ
ಏಕಾಂಶಂ ವಾಜನಂ
ಏತತ್ ಪ್ರತಿಬಂಧಂ ಸ್ಯಾತ್
(ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪ)36

ಅಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯ ಚೋತ್ಸೇಧಮೇಕೋನ ವಿಂಶದಂಶಿತೇ
ಉಪಾನಂ ಚೇತ್ ಭಾಗೇನ ಸಪ್ತಾಂಶೇ ಜಗತೀಭವೇತ್
ಷಡಂಶಂಕುಮುದೋತ್ಸೇಧಮಲಿಂಗಂ ತ್ವೇಕ ಭಾಗಯಾ
ತ್ರಿಪಟ್ಟಂತ್ವೇಕ ಭಾಗೇನ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಸೇಧಂ ದ್ವಿಭಾಗಯಾ
ವಾಜನಂ ಚೈವಭಾಗೇನ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಿದಂ ಜಗತ್
(ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ)37

ಯಸ್ಯಾಧಿಷ್ಠಾನಮುತ್ಸೇಧಂ ಪಂಚಾದಶ ವಿಭಾಗಂ ಕೃತ್ವಾ
ಪ್ರಥಮಶ್ಚೈಕಭಾಗಸ್ತು ಪಂಚಾಂಶೂ ಜಗತೀ ಭವೇತ್
ಕುಮುದಂ ತಚ್ಚ ತುರ್ಥಾಂಶಂ ಸ್ಕಂದಂತದ್ವಯಶಂಕಂ
ದ್ವಯಂಶಂ ಪ್ರತಿರುತ್ಸೇಧಂ ವಾಜನಂ ಚೈಕ ಭಾಗಿಕಂ
ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಿದಂ ನಾಮ್ನಾ ಕೀರ್ತಿತಂ ಕಮಲೋದ್ಭವ
(ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆ)38

ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಾನ (ಖುರ/ಪಾದುಕೆ) ಜಗತಿ (ಮಹಾ ಪದ್ಮ) ಕುಮುದ, ಕಂಠ (ಕರ್ಣ/ಗಲ/ಕಂಧರ/ಸ್ಕಂದ/ಗ್ರೀವ) ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಿಕಾ ಸ್ತರಗಳಿವೆ. ಇವು ಪಾದಬಂಧದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ತರಗಳು. ಪ್ರತಿಬಂಧ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಕೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಮತ್ತು ವಾಜನ ಸ್ತರಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸ್ತರಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ ಮಯ ಜೋಡಣೆಯೇ ಹಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ

---

32 ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ, ಶ್ಲೋ : ೧೧೭

33 ಮಾನಸಾರ,

34 ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೮, ಪ : ೬, ಶ್ಲೋ : ೩೩–೩೫

35 ವಿಮಾನಾರ್ಚನ ಕಲ್ಪ, ಪು. ೩೦, ಪ. ೮

36 ಅದೇ., ಪು. ೩೧

37 ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೧೮, ಪ. ೬. ಶ್ಲೋ: ೩೦-೩೨

38 ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೬, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ : ೪೬-೪೮

ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಈ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ತರಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಂಪ/ಕ್ಷೇಪಣ ಮತ್ತು ಪದ್ಮ ಸ್ತರಗಳಿವೆ. ಸ್ತರಗಳ ಗಾತ್ರ ಹಾಗೂ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಶೋಭೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿವೆ.

> ತದೇವ ಕ್ಷೇಪಣಂ ಸರ್ವೇ ಯಥಾ ಶೋಭಂ ತು
> ಕಾರಯೇತ್39

ದೇವಾಲಯದ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು.

> ಮ್ಯಾನಂ ವಾಪ್ಯಧಿಕಂ ವಾಪಿಕಾರಯೇತ್ ಕರ್ತೃರಿಚ್ಛಯಾ40

ವಿಮಾನಾರ್ಚನಕಲ್ಪ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ,ಪಾದಬಂಧ,ಪದ್ಮ ಬಂಧ, ಪುಷ್ಪಬಂಧ, ಶ್ರೀಪ್ರಿಯಾಂಬುಜ, ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಪ್ರತಿಕ್ರಮ, ಕಪೋತಬಂಧ, ಶ್ರೀಬಂಧ ಎಂದು ಎಂಟು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಬಂಧದ ಪ್ರಭೇದಗಳೆನಿಸಿದ್ದು, ನಂತರದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಪಾದಬಂಧ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದ ರಚನೆಯಿದೆ. ಪುಷ್ಪಬಂಧ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪ್ರಿಯಾಂಬುಜಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮುದದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಗಡೆ ಪದ್ಮವಿದ್ದು ವೃತ್ತ ಕುಮುದವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.

ಪದ್ಮಬಂಧ ರಚನೆಯು ಪಾದಬಂಧದ ಪ್ರಭೇದ ವೆನಿಸಿದ್ದು ಉಪಾನಾನಂತರ ಪದ್ಮ ರಚನೆಯಿದೆ. ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ತುಸು ಎತ್ತರ ವಾದ ಪದ್ಮ ರಚನೆಯಿದ್ದು ಮಹಾ ಪದ್ಮ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜಗತಿಯ ತುದಿಯು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿರದೆ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಕುಂಭ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕೆಲವು ದೇವಾ ಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತೀ ರಚನೆಯ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳುಂಟು.

ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಕುಮುದವಿದ್ದು ನಂತರ ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತ, ಪ್ರತಿ ಮತ್ತು ವಾಜನ ಸ್ತರಗಳಿವೆ.

ಕಪೋತಬಂಧ, ಮತ್ತು ಶ್ರೀಬಂಧ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮುದ ರಚನೆಯ ನಂತರ ಕಂಠ, ಕಪೋತ ರಚನೆಯಿದ್ದು ತದನಂತರ ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತ, ಪ್ರತಿ, ವಾಜನ ಸ್ತರ ಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೃತ್ತ ಕುಮುದವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪ್ರತಿ ರಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಹಲವಾರು ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಪಾದಸಂಹಿತೆಯು ವಿವರಿಸಿದೆ.

> ತದ್ಧ್ವಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಮುಖಂ ಸರ್ವಾವಯವ ಶೋಭಿತಂ
> ಸಿಂಹೈಶ್ಚಮಕರೈರ್ವ್ಯಾಲೈರ್ವಲ್ಲೀ ಪತ್ರೈರಲಂಕೃತಂ
> ಪ್ರಮುಖಂ ಮಕರಾಸ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ಮಕರಧ್ವಜ ಸಂಯುತಂ
> ಮಕರಾಸ್ಯೇಭ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಂ ವ್ಯಾಲ ವಿದ್ಯಾಧರೀಗಣಾಃ41

ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ, ಮಯಮತ, ಮಾನಸಾರ ವಾಸ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಣುವ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಖಚಿತ ವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನಾ ನಂತರ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಿಕಾ ರಚನೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವೇದಿಕಾ ರಚನೆ ಯನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸ ಬಹುದು. ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಪ್ರಸ್ತರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣ ಬಹುದು.

> ಅಧಿಷ್ಠಾನೋಪರಿಷ್ಠಾತ್ತು ಸ್ತಂಭಮೂಲೇ ಚ ಕಲ್ಪಯೇತ್
> ಪ್ರಸ್ತರಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾತ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ವೇದಿಕಾಧ್ವಿಜಾ42

ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಸ್ತರಗಳನ್ನು ವೇದಿಕೆಯ ಸ್ತರಗಳೂ

---

39 ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆ,

40 ಕಾಮಿಕಾಗಮ, ಪು. ೧೪೦, ಪ. ೫೨, ಶ್ಲೋ ೯೭

41 ಪಾದ್ಮ ಸಂಹಿತೆ, ಪು. ೪೭, ಅ. ೭, ಶ್ಲೋ ೫೬-೫೭

42 ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ, ಪು. ೩೦, ಅ. ೧೧, ಶ್ಲೋ ೧-೨

ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸಿದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಸ್ತರಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದು ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ನಂತರ ಕಾಣುವ ವೇದಿಕಾ ಸ್ತರಗಳು ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ವೇದಿಕಾ ರಚನೆಯನ್ನು ವಾಸ್ತುಗ್ರಂಥಗಳು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿವೆ.

ಷಡಂಶೇ ವೇದಿಕೋತ್ಸೇಧಂ ಗುಣಾಂಶಂಗಲಮಾನಕಂ
ಗಲೋರ್ಧ್ವೇ ಕಂಪಮೇಕಾಂಶಯೇಕೇನಾಬ್ಜಂ ಕಲ್ಪಯೇತ್
ತದೂರ್ಧ್ವೇ ಕಂಪಮೇಕಾಂಶಂ ಕರ್ತವ್ಯಂದ್ವಿಜಸತ್ತಮಾ
ಸಪ್ತಾಷ್ಟಾಂಶೇ ತು ವೇದ್ಯುಚ್ಛ್ರೇವೇದ ಭೂತಂ ಕ್ರಮಾದಲಂ
ಕಂಠಂ ಪದ್ಮಂ ಚ ಕಂಪಂ ಪ್ರಾಗ್ವಿವ್ಯವ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್[43]

ಕಾಶ್ಯಪ ಶಿಲ್ಪ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯಂತೆ, ವೇದಿಕೆಯು ಕಂಠ, ಕಂಪ, ಪದ್ಮ, ಪುನಃ ಕಂಪಸ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಆರು ಭಾಗವುಳ್ಳ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠವು ಮೂರು ಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು. ಇನ್ನಿತರ ಸ್ತರಗಳು ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವಿವೆ. ಏಳು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಭಾಗಗಳಿರುವ ವೇದಿಕಾ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠವು ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಕಂಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಯತ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಗಲಪಾದ ರಚನೆಯಿದೆ.

ಸರ್ವೇಷಾಂ ವೇದಿಕಾನಾಂ ತು ಗಲಪಾದ್ತ್ರ ವಿಭೂಷಿತಂ[44]

ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಲಪಾದವು ಅಲಂಕರಣವುಳ್ಳದ್ದು ಅಜಿತಾಗಮ ಗ್ರಂಥವು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಗಳಿರುವ ವೇದಿಕಾ ರಚನೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾ ನಂತರ ಕಂಪ–೧ ಭಾಗ, ಗಲ–೪ ಭಾಗ, ಪಟ್ಟ–೧ ಭಾಗ, ವೇದಿಕಾ–೨ ಭಾಗ, ಪುನಃ ಪಟ್ಟಿಕಾ–೧ ಭಾಗ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಪಾದಮೂಲೇ ಅಂಶತಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ಕಂಪಂ
ವೇದಾಂಶಕೈರ್ಗಲಂ
ತದೂರ್ಧ್ವೇ ಪಟ್ಟಮೇಕಾಂಶಂ ಸ್ಯಾತ್‌ದ್ವಯಂಶೇನೋಪರಿ
ವೇದಿಕಾ
ತದೋರ್ಧ್ವೇಪಟ್ಟಿಕಾಂಶಾಸ್ಯಾತ್ತದೂರ್ಧ್ವೇ ಅಂಘ್ರಿಂ
ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್[45]

43 ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ., ಪು. ೩೧, ಅ. ೧೮, ಶ್ಲೋ : ೮-೧೦
44 ಅದೇ., ಶ್ಲೋ : ೧೨
45 ಅಜಿತಾಗಮ, ಪು. ೯೩, ಪ. ೧೪, ಶ್ಲೋ ೩-೪